

ТРАДИЦІЯ ТА НОВАТОРСТВО У ПОВІСТІ ВІЛЬЯМА ГОЛДІНГА “НАДЗВИЧАЙНИЙ ПОСОЛ”

Проблема традиції була завжди принципово ваговою та актуальною для кожної національної літератури в усій різноманітності її художньо-публіцистичного, філософського та морально-психологічного втілення та осмислення [3, 13]. XX та XXI століття характеризуються особливо підвищеною увагою до традиційного матеріалу під впливом глобалізації та інших соціально-політичних змін, які мали переважно трагічний характер. Як зазначає А.Є. Нямцу: “В історії світової культури є сюжети, образи та мотиви, які з певною закономірністю повторюються у літературі різних часів і народів, отримуючи нове, більш співзвучне епосі-реципієнту смислове наповнення та ідейно-семантичне звучання” [3, 18]. Причиною високої експлуатації традиції науковець вказує те, що традиційні структури містять у собі у найбільш загальному вигляді художньо закодовані соціально-історичні, ідеологічні та морально-психологічні закономірності загальнолюдського буття у їх змістовому взаємозв’язку і взаємообумовленості. Концентрація багатовікового індивідуального та колективного досвіду у традиційному сюжетно-образному матеріалі зумовила наступну актуалізацію його поведінкової та аксіологічної орієнтації у контексті наступних літературних інтерпретацій, які націлені на дослідження екзистенційного стану особистості та соціуму [3, 19].

У контексті сказаного творчість Вільяма Голдінга належить до найяскравіших феноменів у британській літературі II половини XX століття, яка демонструє активне залучення традиційного матеріалу різного генетичного походження. Кожен твір посів почесне місце у його творчому доробку, підхопивши від попереднього твору та передавши наступному наскрізну Голдінгівську тему сумної правди про людську природу. Спільна тема усіх різних за формою та змістом творів Голдінга – це дослідження глибинних, прихованих сторін людської природи та сутності цивілізації, взаємовідносин особистості та історії. А своє завдання він вбачає у тому, щоб зрозуміти, які приховані сили придушують добре начало, звільняють звіра, приспаного у далеких закутках людської душі; віднайти ту дотичну, коли з’єднується новітня цивілізація і варварство, технічний та духовний прогрес і жорстокість. Голдінг абстрагується від головних соціальних чинників та створює “чисту” філософську схему для рішення поставлених проблем. Письменник бере людину у “фільтрованому” вигляді, відкидаючи соціальні, політичні, історичні фактори.

Вже перший роман “Володар мух” (1954) зробив його відомим, разом з цим наступні твори викликали на Заході літературно-критичну течію, яка характеризувалася різноманітністю думок та поглядів, часто опозиційних, або тих, що виключають одна одну. Голдінг не був професійним філософом, він був глибоким мислителем, моралістом, дидактиком. Цінність художнього твору для нього вбачалась у множинності інтерпретацій семантики його романів читачами.

Та не важко помітити, що ідеї, які сповідує Голдінг, багато у чому співпадають з фундаментальними положеннями екзистенціалістів. Життя суспільства мислиться як буття незалежних індивідів, соціальне обличчя епохи визначається світоглядом окремої особистості, а не навпаки. Голдінг-письменник зосереджений не на вивченні актуальних політичних чи соціальних проблем, а на глибинних питаннях буття, які залишались незмінними протягом усієї історії людства.

У 1955 Голдінг пише роман “Спадкоємці”, де продовжує досліджувати природу руйнівних інстинктів особистості, намагається виявити природу та походження зла. Джерелом для побудови свого бачення розвитку людства була книга Г.Уельса “Нариси історії”, а саме його погляди на прогрес. Проте сюжет будується не на основі наукової теорії, а за схемою біблійного міфу про гріхопадіння. Автор протиставляє “невинних” неандертальців, які майже не вміють мислити та розмовляти з плем’ям розвинутих “людей розумних”, які вже встигли відкусити від “дерева пізнання”. Висновки про суть прогресу зовсім не втішні – зло нерозривно пов’язане із здатністю людини мислити, письменник сумнівається, що світовий історичний прогрес знаходиться під контролем розуму [2, 24-25].

Збірка “Бог-скорпіон”, яка побачила світ у 1971 році, складається з 3 повістей, що переносять читача то на спекотне узбережжя Нілу у IV ст. до нашої ери “Бог-скорпіон”, то у стародавню Африку “Клонк-клонк”, то у Давній Рим “Надзвичайний посол”. Повість “Надзвичайний посол” була написана у 1956 році та розвиває знайому тему зворотної сторони прогресу у гротескно-фарсовому плані. Хоча події, що описані у творі, і відносяться до III ст. н. е. та виявляють чіткий зв’язок з актуальними проблемами XX ст.

Грек Фанокл, геніальний самоучка, винахідник, прибув до двору римського імператора за “інвестиціями” для розвитку та запровадження своїх винаходів. Він твердо вірить, що його прилади зроблять переворот у історії людства. Та сталося непередбачуване: імператор дуже безпристрасно

сприйняв винайдену вибухівку та модель бойового парового корабля, а проявив неабиякий інтерес до горнятка-скороварки, про яке Фанокл згадав мимохідь. І саме завдяки своїм гастрономічним уподобанням гурман-імператор дозволив Фаноклу залишитись при дворі та втілити усі інші задуми.

Голдінг зображує Фанокла як типового технократа-раціоналіста (це Роха, який подорослішав, залишивши окуляри на безлюдному острові). Силою свого розуму він збагнув таємниці природи, але не намагається зрозуміти закони суспільства, взаємовідносини людей, плин історії. Його винаходи, втілені у життя, приносять результати протилежні до очікуваних. Раби-веслярі не задоволені паровим військовим кораблем, де їм не має місця, і не радіють з того, що винахід звільнив їх від важкої фізичної праці. Імператор спершу з захопленням сприймає винахід для книгодрукування, радіє перспективі поширення творів Гомера, відкриття бібліотек у кожному місті. А потім мудрець-імператор обміркував ретельніше та відмовився від ідеї, аргументуючи тим, що виникне загроза для справжніх талановитих митців, з'явиться багато непотрібної літератури: псевдонаукових праць, мемуарів, звітів, бездарних віршів. Прибічник старого ладу, імператор усвідомлює, що він не зможе зупинити прогрес, але щоб якось цей процес відстрочити старий відправляє винахідника до Китаю у якості уповноваженого та надзвичайного посла.

На думку Голдінга швидкий прогрес, який не підкріплений духовним “дозріванням” людства, несе у собі непередбачувані наслідки та здатен лише ускладнити життя, а не полегшити його. Рівень науково-технічного прогресу у ХХ ст. забезпечив людство різноманітними благами та зручностями, та крах духовності суспільства, девальвація основних людських цінностей роблять цей процес негативним. Світ стоїть над прірвою і потрібно знайти вихід з цієї ситуації.

Вище згадане тлумачення можна підтвердити словами науковця А.Є. Нямцу “...більшість варіантів традиційних сюжетів та образів у літературі, не зважаючи на формальне збереження традиційних часових та топографічних координат, як правило, орієнтовані на сучасність. Це означає, що конкретна трактовка сюжету (образу, мотиву) завжди прямо чи опосередковано пов’язана з проблематикою епохи-реципієнта і її потрібно розглядати не як абстрактний художній експеримент, а як реакцію автора на якісь події та процеси конкретно-історичної дійсності.” [3, 42]

А.Чамеев у вступній статті до збірки “Бог-скорпіон” проводить паралелі між повістю “Надзвичайний посол” та “Мідний метелик”, переробленою автором трьохактною п’єсою. Хоча через жанрову специфіку п’єса не має насиченості фарб, та екзотичності опису як у “Надзвичайному послі” та філософський урок залишається єдиним. “Мідний метелик” – запобігач, без якого смертельний снаряд, який виготовив Фанокл, може розірватися ще у катапульти і знищити свого творця – це зловіщий символ. Голдінг примушує читача сумніватися у сталих істинах, звичних постулатах, він намагається попередити, що не завжди раціонально вірити у всесильність розуму та незворотність історичного прогресу, зважаючи на трагічний досвід ХХ століття [1, 26].

За формою “Надзвичайний посол” нагадує парадоксальну комедію ідей у душі інтелектуального театру Бернарда Шоу. Голдінг знову вигадує незвичну, фантастичну ситуацію, а дію відносить у далеке минуле, хоча автор явно використовує історичні аналогії для аналізу актуальних проблем ХХ ст. Конфлікт ідей, втілений у головних персонажах, частіше виражається у інтелектуальному спорі, ніж у діях. Основу розповіді складає вплив винаходів на складні політичні стосунки імператора зі своїми спадкоємцями. Та головний стержень сюжетного розвитку – це моральний конфлікт та філософська суперечка імператора з греком щодо питань про долі людства, технічний прогрес та людську природу [2, 25-26].

Імператор є егоїстичним гуманістом (він любить людину у самому собі), далекий від жодного природничого закону, розмірковує над життям взагалі з філософською чіткістю та далекоглядними прогнозами: “...ваше царственное увлечение единственным полюбившимся предметом могут когда-нибудь подвести мир к такой черте, за которой жизнь на земле можно будет стереть с той легкостью, с какой я стираю восковой налет с этой виноградины.” [1, 269] Негативне ставлення імператора до науково-технічного прогресу пояснюється не лише його загальною недовірою до розуму. Він розглядає історію як гру випадку – винаходи легко потрапляють до рук маньяків, які здатні стерти життя з лиця землі

І тут Голдінг не порушує свого правила амбівалентності у зображенні персонажів: Фанокла протиставляє імператору як теоретика без практики, а імператор, хоч і має життєвий досвід, він далекий від будь-якої теорії, або сприймає її як наступну страву до обіднього столу. Космос для грека зовсім логічний, а завдання людства він вбачає в управлінні світом за допомогою розуму. Звичайні люди його тільки дратують своєю непослідовністю та дурістю, він не визнає ні етики, ні мистецтва, ані цінності окремо взятої особистості. Усі його намагання допомогти людству, на думку імператора, пройняті егоїзмом та бездумним відношенням до майбутнього.

Світ, який вибудовує Голдінг у своїх творах, не має логічного пояснення. Це – боротьба та злиття у протилежній єдності реального і чудесного, матеріального і духовного, демонічного та божественного. Письменник зображує людину віч-на-віч з Богом, Смертю, Вічністю, акцентує позачасовий, неплинний характер реальних конфліктів та ситуацій, міфологізує час та історію [1, 29].

Вустами можновладця говорить сам автор: “Конечно, мы, эгоисты, всю историю человечества вмещаем в собственную жизнь. Каждый из нас заново открывает пирамиды. Пространство, время, жизнь – то, что я назвал бы четырехмерным континуумом... Жизнь – феномен сугубо личный, с единственной фиксированной точкой отсчета. Александр Македонский начал вести свои войны только после того, как я открыл его в свои сем лет. Когда я был ребенком, время было мгновением, простой точкой, но голосом и обонянием, вкусом и зрением, движением и слухом я превратил эту ничтожную точку в роскошные дворцы истории и безбрежные дали пространства.” [1, 269-270]

Що стосується людини, то в очах імператора вона залишається біологічною істотою, рабську психологію прогресу якої не змінити: “Рабы будут всегда, хотя называть их, возможно, будут иначе. Что такое рабство, как не подчинение слабого сильным?” [1, 272] Вельможа пророкує, що війни з часом втратять свій велично-благородний зміст, золоті лаштунки та доспіхи не матимуть сили захистити життя людини: “Предвижу, что такой военной формы вам больше не носить. Грядущие войны вы проползаете на брюхе. И форма ваша будет цвета грязи или коровьего дерьма...” [1, 262]

Голдінг ще з дитинства захоплювався історією стародавнього світу і грецькою та римською міфологією, тому яскраво, майже кінематографічно відтворює побут, звичаї, закони стародавнього Риму. А ще він вимагає від свого читача ерудиції, знання драматургії Еврипіда, Есхіла та інших стародавніх митців і відомих людей. Крім того, як і давні греки, які на своїх театральних показах трагедію супроводжували комедією на спільну або схожу тему, тому автор у повісті бере майже схожу проблему, що і у попередніх романах, але обіграє їх у легкому фарсовому дусі. (Продовжуючи традицію драматургії стародавнього світу письменник застосовує прийом *deus ex machina* – офіцер з військового корабля у “Володарі мух”, який виглядає збентеженим та розгубленим ще більше ніж Ральф.)

Фанокл справляє враження людини, яка відвідала далеке майбутнє, і знову повернулася у III ст. н. е. із багажем знань про нафту та газопроводи: “Южнее Сирии живет дикое племя. В их землях много черного масла и горючего пара. Когда они готовят пищу, то по трубам направляют пар в печи, стоящие рядом с их домами” [1, 209]. Просторово-часові рамки віднесені у далеке минуле, де автор колоритно відтворює побут та звички далеких часів, проте персонажі користуються таким лексиконом, що аж ніяк не характерний III ст. н. е.: “декадентски-упаднические времена” [1, 253], “дешифровка” [1, 241], “антидетонатор” [1, 243]. Це надає комічного ефекту.

Надзвичайна дипломатична місія, яка випала на долю Фанокла, – бути представником римської імперії у Китаї, насправді, – це заслання, а дорога до країни далека і небезпечна: “Морем ты отправиться не можешь, а по суше и рекам на это уйдет не меньше десяти лет, да и то если аримаспы пропустят тебя через свои владения.” [1, 192] Тобто Голдінг застосував традиційний метод позбавлення від людини, при цьому уникаючи безпосереднього убивства.

У поняття історичного прогресу Голдінг включає перш за все зміни моральних якостей особистості, її взаємовідносин з добром та злом. Для митця знання та вміння логічно мислити – це не саме головне і не може бути абсолютним показником прогресу. Письменник акцентує увагу на явищах та процесах, які часто випадають з поля зору його сучасників.

Отже, Голдінг активно реферує до традиційних структур для того, щоб акцентувати у своїх творах циклічність історії, віднайти універсальні відповіді на споконвічні запитання, зрозуміти та пояснити людську сутність, а саме її онтологічну схильність до руйнації.

Список використаних джерел

1. Голдинг У. Бог-скорпион. Клонк-клонк. Чрезвычайный посол / У. Голдинг [пер. с англ.] – СПб.: Азбука, 2001. – 288 с.
2. Голдинг У. Повелитель мух. Пирамида. Чрезвычайный посол / У. Голдинг [сост. М.М.Зинде]. – М.: Прогресс, 1982. – 496 с.
3. Нямцу А. Е. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования): монография / А. Е. Нямцу. – Черновцы: Рута, 2007. – 520 с.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей переосмислення традиційного матеріалу у повісті Вільяма Голдінга “Надзвичайний посол”.

Письменник акцентує позачасовий, неплинний характер реальних конфліктів та ситуацій, міфологізує час та історію.

Ключові слова: миф, традиційний матеріал, амбівалентний, цивілізація.

Summary. The article presents the analysis of interpretation of the traditional material in W.Golding's story “Envoy Extraordinary”. The author emphasizes timeless, ever-being character of the real conflicts and situations, mythopoieins time and history.

Key words: myth, traditional material, ambivalent, civilization.